

Öz sahəsində inqilab etmiş azərbaycanlı

Ağamusa Axundov dünya türkologiyasında ilk sanballı fonoloji araştırmaların əsasını qoyub

*"Mən hələ yaşayacağam,
Yaşadığım qədər,
Neçə-neçə illər".*

Dilciliyimizin döyünen ürəyi, düşünən beyni və istiqamətləndirici simasıdır. Nədən yazırsa-yazsın, hər yerdə yenilikçi, novator, dilimizi və dilciliyimizi yüksək zirvələrə daşıyan zəhmətkeş, sadə bir alım idi. "Müəllimlik" sözün həqiqi mənasında onun üçün Allah vergisidir. O, dürüstlüyü, intellektual səviyyəsi, fərqliliyi ilə seçilirdi. Bütün həyatı boyu öyrənmə sevgisi ilə yaşayib və intellektual səviyyəsini, öyrəndiklərini daim ətrafi ilə paylaşdı.

"Gənclərə örnək" rubrikasının bu dəfəki qəhrəmanı ciddi tədqiqatları ilə tariximizə adını qızıl hərflərle yazardırmış türkoloq alim, Azərbaycanın tanınmış ədəbiyyatşunası, filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan Respublikası Dövlət Mükafatı laureati, Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, əməkdar elm xadimi, mərhum **Ağamusa Axundovdur**.

32 YAŞINDA EMLƏR DOKTORU

Ağamusa Axundov 1932-ci il fevralın 2-də Kürdəmir şəhərində anadan olub. Orta məktəbi bitirdikdən sonra 1950-1955-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki Bakı Dövlət Universiteti - red.) filologiya fakültəsində ali təhsil alıb, 1955-1958-ci illərdə isə universitetin aspiranturásında oxuyub. Əmək fəaliyyətinə 1958-ci ildən təhsil aldığı universitetin filologiya fakültəsində başlayan Ağamusa Axundov 1990-ci ildək burada müəllim, baş müəllim, dosent, professor, kafedra müdürü və dekan vəzifələrini tutub. Universitetdə çalışmaqla yanaşı, 1959-1965-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Diller İnstitutunda ikinci ali təhsil alıb. 1990-ci ildən 2011-ci ildək Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun direktoru və eyni zamanda, 2001-2011-ci illərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Humanitar və İctimai Elmlər Bölümünün akademik-katibi işleyib. 2011-ci ildən ömrünün sonuna qədər Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müşaviri olub.

Qəhrəmanımızın elmdə fədakarlığı, akademizmi, dil faktlarına vicdanlı münasibəti, təhlildən əldə etdiyi neticələrə adekvat linqvistik şərh verme bacarığı onu başqalarından fərqləndirirdi. 32 yaşında doktorluq dissertasiyasını uğurla müdafiə etmiş alım Azərbaycan dilciliyinə riyazi təhlil metodunu getirib. Ötən əsrin 60-ci illərinin ortalarından gəncər onun "Felin zamanları" adlı kitabını, sonra isə "Azərbaycan dilinin fonemler sistemi" monoqrafiyasını həveslə oxuyub öyrənir, bizim belə bir ensiklopedik biliyə malik alimimizin olması ilə fəxr edirlər.

FONOLOGİYA SEVGİSİNİN AÇARI

Məşhur belçikalı antropoloq-strukturalist Stross yazırı ki, nüvə fizikası dəqiq elmlər üçün nədirse, fonologiya da sosial elmlər üçün odur. Bu ideya Ağamusa müəllimin fonologiyaya sevgisinin açarı hesab edilə bilər. Bu nəhəng alim gənc yaşılarında Azərbaycan dilciliyində inqilab edib. Ötən əsrin 60-ci illərində Azərbaycanda dilciliyin fonetika və fonologiya sahələri başqa sahələrə nisbətən daha çox inkişaf etmişdi. Çünkü o zaman bizim son dərəcə istedadlı dilçilərimiz var idi. Digər tərəfdən, o zaman dünya dilciliyində fonologiya aparıcı mövqədə idi. Gənc Ağamusa da dilciliyidəki bu yeniliyi duymaya bilməzdi, cünki onun davamlı və təhliledici mütləci və güclü müşahidə qabiliyyəti vardı. Üçüncü bir tərəfdən, Ağamusa müəllim təbiətşünaslıq elmlərinə, xüsusilə riyaziyyata meyilli dilçi idi. Bütün bunlar onu humanitar elmlərin şahı olan fonologiyaya getirdi. Maraqlı burasıdır ki, naməzədlək dissertasiyasının

Dövlət dilimizin adı ilə bağlı keçen yüzilliyin 90-ci illərində gedən melum mübahisələrde Ağamusa Axundov onun "Azərbaycan dili" adlandırılmasının tərəfində durub: "Dövlət dilimizin adı Azərbaycan dili olmalıdır". Buna görə o, tənqidlərə, böhtanlara hədəf olsa da, mövqeyini dəyişməyib. Sonda zaman onun və ardıcıllarının doğru yolda olduğunu sübut etdi. Banisi Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev olan Azərbaycan Konstitusiyası layihəsinin müzakiresində qəbul edilən qərar nəticə etibarilə Ağamusa Axundovun rəhbərlik etdiyi AMEA Dilçilik İnstitutu kollektivinin və bütün xalqın üreyince oldu.

Dilimizin ən qiymətli və ən böyük sərvəti olan söz ehtiyatlarının toplanıb sistemə salınmasına da alimin mühüm xidmətləri var. A.Axundovun redaktorluğu ilə üçcildilik "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti"nin nəşri 2000-ci ildə başa çatıb. A.Axundovun tərtib etdiyi bircildlik "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti" quruluşuna və tərtib principinə görə tamamilə yenidir. Bu bircildlik Azərbaycan dilinin lüğət tərkibini bütünlüklə əhatə edir və əslinde, baş sözlərin sahəyinə görə həmin lüğətlərdən daha zəngindir, 1500-ə yaxın söz əlavə edilib.

FUTBOL, ŞAHMAT, ŞEİR, SƏYAHƏT...

Ağamusa müəllim səyahət etməyi çox sevmiş. Hələ gənc yaşlarında 6 ay Yaponiyada, bir il Misirdə yaşayıb. Amerika, Avropa, Asiya ölkələrinə səyahəti zamanı bir çox mədəniyyət tədbirlərinə qatılıb, xarici ölkələrdə fəxri mükafatlara layiq görüllüb. İdman onun heyatının ayrılmaz hissəsi olub. Xüsusilə futbolu çox sevib. On önemli məşgülüyyəti isə şahmat olub. Təsadüfi deyil ki, dilçi alım həmdə professional şahmatçı kimi tanınır. Araşdırılmaları ilə inqilab etmiş alimin hobbiləri arasında şeir yazmaq da var. Dilçi alım həmdə fəlsəfi şeirlər müəllifi olub. O, boş zamanlarında şeir yazmayı sevmiş. Şeirlərindən birində belə deyir:

*"Mən hələ yaşayacağam,
Yaşadığım qədər,
Neçə-neçə illər.
Çünkü mən zamanın möhəlatini
Yaşayıb atmamışam.
Gecə zamanda mürgüləyəndə,
Mən yatmamışam!".*

Ağamusa müəllimin dilciliyimiz üçün gördüyü işlər o qədər geniş və əhatəlidir ki, onları bir alım ömrünün sıçışdırmaq hər adəmin işi deyil. Ümumilikdə 36 adda 7970 səhifəlik kitab yazıb çap etdirən alimin titanik zəhmətinin nəticələrini qiymətləndirməmək olmur. Onun coxsayılı məqale, müsahibə və çıxışları, ölkə daxilində və ölkə xaricindəki yazıları, mühazirə və seminarlarının, rəhbərlik etdiyi dissertantların sayı-hesabı yoxdur. A.Axundovun dilimizin müxtəlif sahələrinə həsr etdiyi əsərlərinin böyük hissəsi 75 illik yubileyile bağlı "Akademik Ağamusa Axundov" (Bakı, 2008) adı ilə çapdan çıxmış kitabında toplanıb.

Görkəmli alım Ağamusa Axundov 5 sentyabr 2015-ci ildə vəfat edib, Bakıda, II Fəxri Xiyabanda dəfn edilib.

P.S: Yazı internet materialları əsasında hazırlanıb.

"TƏNQİD, BÖHTAN ONU YOLUNDAN DÖNDƏRMƏDİ"

Respublikamızda riyazi dilçilik elminin yaradıcısı da A.Axundovdur. Dilçilik elminin müasir inkişaf meyillərini və perspektivlərini nəzəre alaraq, riyazi dilçilik sahəsində bir sıra tədqiqatların neticəsi olaraq "Riyazi dilçilik" kitabı nəşri olunub. Bu kitabda riyazi dilçilik termininin yaranması, inkişafı və dilin tədqiqinə riyazi əsərlərin tətbiqi kimi məsələlər geniş şərh olunub, riyazi dilçilik terminleri ilə bağlı anlayışlar Azərbaycan dilciliyinə getirilib.

Azərbaycan dilinə müasir dövrümüzə münasibət A.Axundovun tədqiqatlarında daha geniş əks olunub.

Aygün ƏZİZ

